

Schaken met personen en posities

In *Nobel streven* schetst de vermaarde mediëvist Frits van Oostrom een meeslepend beeld van heer Jan, beroemdste telg uit het geslacht Van Brederode. Een leven vol intriges en onverwachte wendingen.

Wdoor Thomas van den Bergh

o ed van rijswijk

Wie weleens heeft rondgewandeld bij Santpoort, zal zeker ‘de ruïne van Brederode’ kennen: de restanten van wat ooit een indrukwekkend bouwwerk geweest moet zijn. Deze romantische, met mos begroeide muren en torens hebben al menige schilder geïnspireerd. Ooit stond daar een robuust kasteel, in omvang vergelijkbaar met het Muiderslot. De huidige, ruïneuze staat is

symbolisch voor hoe het roemruchte geslacht Van Brederode dat hier huisde, is vergaan.

Mediëvist Frits van Oostrom, bekend van Maerlants wereld (AKO-Literatuurprijs 1996), heeft nu een boek geschreven over de bekendste telg uit dit geslacht: Jan van Brederode (circa 1372-1415). Niet alleen bleek diens levensloop vrij nauwkeurig te reconstrueren vanwege een overvloed aan ambtelijke stukken waar de hooggeplaatste heer van Brederode in genoemd werd, maar bovendien kent zijn levensgeschiedenis nogal wat onverwachte wendingen. Hij was achtereenvolgens legercommandant, pelgrim, valsemunter, kloosterling, schrijver, krijgsgevangene, huurling – never a dull moment in het leven van Jan van Brederode. Een kolfje naar Van Oostroms hand.

De Van Brederodes bezaten ‘brede roeden’ (stukken land waar bos was gerooid) – vandaar de familienaam – en grondbezit stond gelijk aan rijkdom in de Middeleeuwen. Over die grond mocht men immers allerlei rechten uitoefenen: het zogeheten tiendrecht (de familie kreeg een tiende van alle transacties en oogsten op hun land), jachtrecht, visrecht, tolrecht, veerrecht en niet te vergeten: ‘windrecht’, het recht op de exclusieve exploitatie van windmolens.

Het leven van een heer van Brederode bestond dus voor een belangrijk deel uit de zorg voor zijn land, en waar mogelijk de uitbreiding ervan.

Bijvoorbeeld door het vinden van gunstige huwelijkspartners.

Het geschaak met personen en posities is een populaire bezigheid onder de hooggeplaatsten, en Van Oostrom doet van dit spel op geanimeerde wijze verslag.

Soms ontaardde dit spel in strijd. De veertiende en vijftiende eeuw waren toneel van vele bloedige twisten, die – dat wordt overduidelijk uit Van Oostroms boek – handenvol geld kostten en vaak weinig opleverden. Hij schrijft: “Terugkijkend over de eeuwen is het haast onbegrijpelijk hoeveel tijd, kracht en bloed aan deze twisten is verspild.”

Onbegrijpelijk, ja, maar tegelijk schuilt in die verspilling ook de actualiteit van dit boek. Van Oostrom: “Als verwortelde nijt – zoals een Middelnederlandse tekst het noemt – tussen families eenmaal daar is, zullen nieuwe generaties worden opgevoed in die obsessie, en zal men niet snel tot bezinning komen. De facto verkeerde Holland tussen circa 1350 en 1500 op de rand van burgeroorlog, en vaak genoeg daaroverheen.”

Die burgeroorlog staat bekend als de Hoekse en Kabeljauwse twisten. De Brederodes hoorden bij de Hoeken, en sympathiseerden met de graven van Holland. Grote tegenstrever van Jan van Brederode zal Jacob van Gaasbeek worden, die optrok met de Kabeljauwen. Ingewikkeld genoeg was Jan via zijn huwelijk met Johanna van Abcoude juist gelieerd aan Van Gaasbeek, wat tot complexe intriges leidt, door Van Oostrom voorbeeldig ontrafeld.

Op zeker ogenblik vinden de Hoeken en Kabeljauwen een gezamenlijke vijand in de Friezen. Om stabiliteit in Holland te garanderen, wordt besloten schouder aan schouder op te trekken naar Stavoren. Het is een hachelijk avontuur, met de zware tocht over de Zuiderzee en de veldtocht tegen de ruwe Friezen die de hoofden van hun gesneuvelde tegenstanders op spiezen steken, maar de onverschrokken Jan van Brederode beleeft hier zijn finest hour.

Tegen het eind van de veertiende eeuw beginnen de problemen van de heer van Brederode zich toch op te stapelen. Om te beginnen zijn daar zijn toenemende schulden. Zijn schoonvader Willem van Abcoude ontpopt zich als een ergerlijke bemoeial die voortdurend (financiële) garanties wil, voor het geval Van Brederode het loodje legt in een van de vele veldslagen. Maar wat erger is: nageslacht blijft uit. Ook na zeven jaren huwelijk zijn Jan en zijn Johanna nog altijd kinderloos, waar het doortrekken van de erfelijke lijn in aristocratische kringen van levensbelang is.

Met smaak geeft Van Oostrom inzicht in de methoden die Middeleeuwers aanwendden om een zwangerschap te bevorderen. Men diende bepaalde spreuken te fluisteren tijdens de daad, een amulet te dragen, een dag lang een

broek op het hoofd te dragen, of kaas te eten die met een appelboor (nudge nudge, wink wink) was uitgestoken.

Jan van Brederode maakte een pelgrimage naar het einde van de wereld in het westen, dat wil zeggen Ierland, meer speciaal het eiland in Lough Derg, ‘het rode meer’, waar zich het vagevuur van Sint-Patricius (St. Patrick) bevond. Dit gold als de gevaarlijkste aller tochten. Jan slaagt glansrijk, maar bij thuiskomst is zijn eega nog altijd niet zwanger.

Van Oostrom kiest op gezette tijden voor eigentijdse terminologie, wat de tekst veel schwung geeft.

Als dan ook nog de (geldverslindende) Arkelse oorlog uitbreekt, neemt de heer van Brederode een opmerkelijk besluit.

Hij en zijn vrouw keren zich af van de wereld en nemen hun intrek in een klooster. Johanna in Wijk bij Duurstede, Jan bij de Kartuziers in Zelem, in het huidige Belgisch Limburg.

Over de precieze beweegredenen kan Frits van Oostrom geen uitsluitsel geven. Was het inderdaad een plotse vlaag van devotie, uit teleurstelling over het aardse gewoel? Of was het een tactische zet? Het huwelijk van Jan en Johanna hoefde nu immers niet ontbonden te worden, en zo kon hij in relatieve rust afwachten tot schoonpapa zou overlijden en de riant erfenis zou vrijkomen.

Voor beide scenario’s valt iets te zeggen. In zijn jaren bij de Kartuziers vertaalde Jan van Brederode een devoot boekwerk, *Des coninx summe*. Door een nauwgezette vergelijking met het Franse origineel komt Van Oostrom tot de opmerkelijke conclusie dat Van Brederode nogal misantropen en sombere passages heeft ingevoegd: “De dood die vandaag alweer vierentwintig uur dichterbij is dan gisteren om deze tijd.”

Maar dat zijn monastieke ambities wellicht toch niet erg diep gingen, moge blijken uit het feit dat Jan in 1408, kort nadat zijn schoonvader de pijp aan Maarten heeft gegeven, dispensatie aanvraagt bij de paus om zijn kloostergelofte te mogen breken en zijn huwelijk te hervatten. Schandaal in

Holland! Verschillende rechtsgeleerden, tot en met een prof aan de Sorbonne, bemoeien zich met de zaak. Ten slotte wordt bepaald dat Van Brederode niet mag uittreden, laat staan dat hij recht kan doen gelden op de erfenis van Van Abcoude. Die gaat naar, jawel, Jacob van Gaasbeek.

Tot het uiterste getergd rijdt Van Brederode met een klein groepje strijdmakers naar Wijk bij Duurstede om zijn echtgenote dan maar eigenhandig uit het klooster te bevrijden. Daar aangekomen blijkt Johanna zelf een bestaan als non te prefereren. Dat is net een tegenslag te veel, en Jan, verbitterd, besluit voortaan als huurling door het leven te gaan. Zo komt hij in 1415 aan zijn eind in de bloedige slag bij Azincourt.

Het is fascinerend om te zien hoe Van Oostrom her en der brieven, documenten en andere stukken opduikt en zodoende de puzzel van Jans leven stukje voor stukje in elkaar past. Intussen veroorlooft hij zich allerlei uitstapjes, naar Utrechtse stadsgeschiedenis bijvoorbeeld, naar de jachtgewoonten van de adel, naar het leven van de befaamde condottiere John Hawkwood, en en passant lokaliseert hij ook nog even het Hulthemse handschrift.

Van Oostrom is er zich terdege van bewust dat hij een constructie bouwt. Hij legt telkens verantwoording af over wat hij met zekerheid kan weten, wat partijdige bronnen zijn, en wat pure speculatie. Hij is een gedegen onderzoeker, die op gezette tijden voor eigentijdse terminologie kiest (crowdfunding, overhead), wat scherpslijpers misschien pijnlijk anachronistisch in de oren klinkt, maar wat de tekst veel schwing geeft. Nobel streven geeft diepgaand inzicht in een tijd dat aristocratie langzaam overging in meritocratie. Met deze studie maakt Van Oostrom opnieuw mooie reclame voor de mediëvistiek. Frits van Oostrom *Nobel*

streven Prometheus €29,99